

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2016|082 VAN 19 SEPTEMBER 2016

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN DE VLAAMSE OPERA EN HET VOORMALIG SCHERMENMAGAZIJN MET GELAGZAAL EN ALS STADSGEZICHT VAN DE SITE VAN DE VLAAMSE OPERA EN HET VOORMALIG HOTEL WAGNER IN ANTWERPEN, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 19 JULI 2016

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 19 september 2016 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 19 juli 2016 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over de voorlopige bescherming als monument van de Vlaamse Opera en het voormalig schermenmagazijn met gelagzaal en als stadsgezicht van de site van de Vlaamse Opera en het voormalig hotel Wagner in Antwerpen. De commissie vindt het positief dat een uitgebreid dossier voor advies werd voorgelegd. De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) het ministeriële besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan, (d) de lijst van cultuuroederen en (e) het beschermingsvoorstel.

2. Het beschermingsvoorstel omvat de bescherming als monument van de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal. De Vlaamse opera werd gebouwd in 1904-1907 en is een getuige van de welvaart en rijkdom van de stad omstreeks de eeuwwisseling. Opgetrokken in beaux-art-architectuur, met rijk gedecoreerde en symmetrisch opgevatte gevels, is het operagebouw beeldbepalend in dit stadsdeel. De planindeling bestaat uit een vestibule, bovenliggende foyer, het auditorium met balkons en de toneeltoren. Het interieur is gaaf bewaard en omvat ruime vertrekken met divers gebruik van rijke materialen en verschillende decoratietechnieken. Wanden, lambriseringen, plafonds, vloeren, omlijstingen van deuren, vensters en radiators, zuilen en binnenschrijnwerk werden uitgevoerd in kostbare en authentieke materialen zoals diverse marmersoorten, tropische houtsoorten, mozaïek, (spiegel)glas en koper. Tevens zijn tal van muur- en plafondschilderingen bewaard in het gebouw.

Het schermenmagazijn werd opgetrokken tussen 1907-1909 en paalt niet rechtstreeks aan het operagebouw, maar sluit er qua functie en vormtaal wel rechtstreeks op aan. Het gebouw omvat op het gelijkvloers een gelagzaal, een hoge bovenbouw met stalen structuur met ruimte voor de administratie. Op de zolderverdieping bevindt zich een repetitielokaal.

De gebouwen van de Vlaamse Opera bevinden zich in het bouwblok gelegen tussen de Frankrijklei, de Franklin Rooseveltplaats en de Van Ertbornstraat. De gebouwen tussen het voormalig schermenmagazijn en de Vlaamse opera worden, samen met het voormalig Hotel Wagner, opgenomen als stadsgezicht. Het voormalig Hotel Wagner dateert uit dezelfde bouwperiode als de Vlaamse Opera. De panden Franklin Rooseveltplaats 6 en Van Ertbornstraat 4-6 zijn van recentere datum. Intern zijn deze panden planmatig verweven en functioneel verbonden met het operacomplex en/of het voormalige hotel Wagner.

3. Artikel 1 van het ministerieel besluit legt de bescherming als monument vast van de Vlaamse Opera en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal, alsook de bescherming als

stadsgezicht van de site van de Vlaamse Opera met het voormalig schermenmagazijn en het voormalige Hotel Wagner met inbegrip van de binnenplaats en twee tussenliggende panden. Het artikel verwijst naar het afbakeningsplan, de fotoregistratie en de lijst met cultuuroederen die als bijlagen bij het beschermingsbesluit werden gevoegd.

De commissie ondersteunt artikel 1 van het ministerieel besluit. De commissie vindt het positief dat het operagebouw en het voormalige schermenmagazijn niet geïsoleerd en los van hun context worden beschermd. De bescherming als stadsgezicht vat de ruimtelijke en functionele samenhang tussen de verschillende gebouwen. De commissie stelt evenwel vast dat niet het hele bouwblok wordt beschermd als stadsgezicht. Nochtans heeft kan elke wijziging van de Antwerp Tower impact hebben op het Operagebouw. De relatie tussen beide gebouwen wordt met deze bescherming niet gevat. Bovendien gaat het om een gebouw dat naast zijn stedenbouwkundige waarde, ondertussen een betekenis heeft gekregen en haast als een icoon van de stad kan worden beschouwd. De commissie is er zich van bewust dat het opnemen van de Antwerp Tower in een stadsgezicht een onderzoek op een heel andere schaal impliceert (m.n. niet louter op niveau van het bouwblok, maar binnen de ruimere omgeving). Niettemin wenst de commissie naar aanleiding van dit dossier een algemene bezorgdheid te uiten m.b.t. de zorg voor dit type architectuur. Gebouwen zoals de Antwerp Tower – welke representatief zijn voor de schaalbreuk die in de jaren 1960 werd gerealiseerd op het niveau van stedenbouw – hebben een relevantie ten aanzien van de vroeg 20ste -eeuwse stedelijke architectuur en mogen niet zonder meer worden uitgesloten van het onderzoek.

De commissie erkent de artistieke en historische waarde van het cultuuroed. Het betreft een witmarmeren borstbeeld op houten sokkel van Peter Benoit, gemaakt door de Antwerpse beeldhouwer Frans Joris (1851-1914). Het is echter merkwaardig dat de lijst van cultuuroederen zich beperkt tot één borstbeeld. Het is voor de commissie onduidelijk of het operagebouw en het schermenmagazijn nog meer potentiële cultuuroederen bevatten. De commissie vraagt duidelijk te motiveren waarom slechts één beeld wordt opgenomen en welke andere goederen al dan niet bewust niet worden opgenomen.

De commissie vraagt foto's op te nemen van de kelders van het operagebouw in de fotoregistratie als bijlage bij het ministerieel besluit. De kelder wordt beperkt beschreven in het inhoudelijk dossier, maar verder niet gedocumenteerd.

Tot slot wijst de commissie erop dat de legende van het afbakeningsplan verwijst naar 'dorpsgezicht' in plaats van stadsgezicht.

4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, architecturale, artistieke en culturele waarde die de bescherming als monument van de Vlaamse Opera en het voormalig schermenmagazijn met gelagzaal verantwoordt. Tevens verwijst het artikel naar de stedenbouwkundige en architecturale waarde van de site van de Vlaamse opera en het voormalig hotel Wagner.

Artikel 2 beschrijft tevens de aanwezige erfgoedkenmerken en -elementen. Achtereenvolgens beschrijft het ministerieel besluit het operagebouw (met voorgevel, achtergevel, grondplan, interieur van de vestibule, wandelgangen, trappen in de trapzalen, het auditorium, het toneel en de foyer); het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal (met exterieur en grondplan); het voormalige hotel Wagner en de panden Franklin Rooseveltplaats 6 en Van Ertbornstraat 4-6.

Aansluitend bij de opmerking betreffende de afbakening van het stadsgezicht (par. 3), stelt de commissie voor de gebouwen Frankling Rooseveltplaats 6 en Van Ertbornstraat 4-6 niet expliciet te vermelden als erfgoedelementen. Het betreft panden die op zich weinig tot geen

erfgoedwaarde hebben en die aldus even aanpasbaar moeten zijn als de rest van het bouwblok, uiteraard mits afstemming op de voornaamste ankerpunten.

De commissie meent dat de Antwerp Tower als één van de ankerpunten binnen het bouwblok kan worden aangeduid. De commissie vraagt dan ook de toren aan te duiden als erfgoedelement binnen het (uitgebreide) stadsgezicht. Het gaat om een iconisch gebouw voor Antwerpen. Het is een van de eerste torengebouwen op de Leien waarvan niet zozeer de architecturale waarde maar wel de stedenbouwkundige waarde moet worden benadrukt.

De commissie vraagt de toeg in de voormalige gelagzaal op te nemen als erfgoedelement. Het inhoudelijk dossier stelt immers: *'Uitgezonderd de toeg, dateren het heden aanwezige meubilair (vaste zitbanken, tafels en stoelen), de keukenwand van koper en glas alsook de verlichtingsarmaturen van de herinrichting als brasserie.'*

Het is voor de commissie onduidelijk wat de waarde van de kelderruimte onder het operagebouw en het schermenmagazijn is. De commissie vraagt de kelders duidelijker te documenteren (via fotoregistratie). Het inhoudelijk dossier geeft wel een beschrijving van de kelder onder het operagebouw. Deze ruimte wordt evenwel niet weerhouden als erfgoedelement of -kenmerk in artikel 2 van het ministerieel besluit.

De commissie vraagt tenslotte in artikel 2 duidelijk onderscheid te maken tussen de gebouwen beschermd als monument en de gebouwen die gevat worden door het beschermde stadsgezicht. Op die manier verhoogt de leesbaarheid van artikel 2 in samenhang met de beheersdoelstellingen in artikel 3.

5. De beheersdoelstellingen zijn opgenomen in artikel 3 van het ministerieel besluit. Artikel 3 formuleert afzonderlijke beheersdoelstellingen voor de monumenten en het stadsgezicht.

De beheersdoelstellingen voor de monumenten (artikel 3.1) en het stadsgezicht (artikel 3.2) worden afzonderlijk beschreven. Voor de monumenten maakt het ministerieel besluit evenwel geen onderscheid meer tussen het operagebouw en de gelagzaal. De commissie vraagt om de beheersdoelstelling zo duidelijk mogelijk te formuleren en deze per monument op te splitsen.

Zowel voor de monumenten als voor het stadsgezicht geldt volgende beheersdoelstelling voor het schrijnwerk: *'Indien behoud en herstel niet meer mogelijk is dient het schrijnwerk vervangen te worden door dezelfde materialen en historische constructie- en bouwprincipes, voor zover dit wetenschappelijk onderbouwd kan worden. Indien niet-oorspronkelijk schrijnwerk dient vervangen te worden, is het aangewezen dit te doen naar oorspronkelijk model, voor zover dit wetenschappelijk onderbouwd kan worden.'* Het stadsgezicht heeft voornamelijk stedenbouwkundige waarde en beoogt de afstemming tussen nieuwe architectuur en de beschermde monumenten. Beheersdoelstellingen op het niveau van het schrijnwerk zijn aldus te vergaand voor de tussenliggende bebouwing. Een bevestiging van de huidige situatie is hier niet wenselijk. De commissie vraagt deze beheersdoelstelling dan ook te beperken tot het hotel Wagner.

De commissie merkt op dat het interieur van de Vlaamse opera recent werd gewit, zonder een analyse uit te voeren van de historische kleurstelling. De commissie benadrukt dat dergelijke ingrepen in de toekomst ten allen tijde vermeden moeten worden en vraagt daarom de beheersdoelstellingen op dit punt dwingend te formuleren. Art. 3.1.4 kan als volgt worden geformuleerd: *'Het is aangewezen de historische kleurstellingen op basis van materieel-technisch onderzoek te detecteren en restauratieopties voor toekomstig schilderwerk op basis van de onderzoeksresultaten te motiveren.'*

Artikel 3.1.4 legt tevens de beheersdoelstellingen vast voor de recent verbouwde delen van het

operagebouw: *'In de in 2004-2007 aangepaste en/of heringerichte zones, voornamelijk te situeren in de zogenaamde achterbouw aan de Van Ertbornstraat, bezijden en achter het toneel, is meer flexibiliteit mogelijk naar aanpassingen/indeling.'* Ook voor het verbouwde deel van het schermenmagazijn wordt een gelijkaardige doelstelling geformuleerd (artikel 3.1.6). De structuur en planindeling van deze delen van de gebouwen wordt niet beschreven in artikel 2 en worden dus niet als erfgoedelement beschreven. Het is aldus eenduidiger te stellen dat de indeling van deze delen van de gebouwen gewijzigd mag worden.

Artikel 3.2 omschrijft de beheersdoelstellingen voor het beschermde stadsgezicht. De commissie vindt het positief dat het stadsgezicht gericht is op het behoud van de stedenbouwkundige samenhang tussen het operagebouw, het voormalig schermenmagazijn en het hotel Wagner. De gebouwen hebben ruimtelijk-structurende waarde in dit stadsgebied. Dat het behoud van 'bepaalde zichtassen' wordt vooropgesteld is begrijpelijk, maar wellicht moeilijk 'beheersbaar' rekening houdend met de beperkt afgebakende oppervlakte van het stadsgezicht. De commissie vraagt te verduidelijken welke zichtassen de belangrijkste zijn.

6. Artikel 4 van het ministeriële besluit formuleert de voorschriften voor instandhouding en onderhoud van het te beschermen monument en stadsgezicht. De commissie ondersteunt de voorgestelde instandhoudingsvoorschriften.
7. Artikel 5 somt de toelatingsplichtige handelingen op en maakt daarbij een onderscheid tussen de monumenten, het interieur van de monumenten en het stadsgezicht.
8. Tot slot formuleert de commissie nog een opmerking bij het inhoudelijk dossier. De fotobijlage bij het dossier is zeer beperkt. Dit in tegenstelling tot de fotobijlage bij het ministerieel besluit. De commissie vraagt de fotobijlage van het inhoudelijk dossier verder aan te vullen.
9. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monument van de Vlaamse Opera en het voormalig schermenmagazijn met gelagzaal en als stadsgezicht van de site van de Vlaamse Opera en het voormalig hotel Wagner in Antwerpen. De commissie vraagt:
 - De toeg van de gelagzaal op te nemen als erfgoedelement in artikel 2 en de kelderruimtes beter te documenteren (par. 4);
 - De beheersdoelstellingen scherper te stellen en te herformuleren (par. 5).

Namens de Vlaamse Commissie voor Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt
Voorzitter